

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDE OLUMSUZ BİR PSİKOLOJİNİN YANSIMASI OLARAK ZEHİR MOTİFİ

M. Fatih ANDI*

The Motive of Poison as a Reflection of a Negative Psychology in Tevfik Fikret's Poetry

Abstract: Tevfik Fikret was one of the leading figures of the Servet-i Fünûn literary movement in modern Turkish literature. Like other Servet-i Fünûn poets, pessimism was an important characteristic of his worldview and poetry. Such pessimism is clearly evident in the themes, terms and symbols he uses in his poetry. A significant example of these symbols or terms is the word "poison" (zehir). The aim of this paper is to examine the use and function this term in Tevfik Fikret's poetry.

Keywords: Turkish Literature, Servet-i Fünûn Poetry, Tevfik Fikret, "poison symbol in literature", pessimisme

Servet-i Fünûn topluluğu edebiyatının “hakikat”ten hoşlanmayan, “haya”ya sığınan, sosyal yerine bireysel konuları tercih eden, bedbin ve hastalıklı bir psikolojik zeminde eserler veren “marazî” bir “kaçış” ve içe kapanış edebiyatı olduğu, bu konuda yapılan çalışmalarda birtakım sebepleriyle birlikte, bugüne kadar söylenegelmiştir. Bu edebiyatın ağırlıklı olarak böylesi bir tematik yelpazede eser veriş, aslında bizzat topluluğun mensupları tarafından da, “Edebiyat-ı hâzıra nâkıs değil, hasta. İnce, sârî bir hastalık ki kurbanının bütün urûk-ı hayatında mündemic. Sanki hasta bizzat hastalıktır.”¹ diyen Tevfik Fikret’te olduğu gibi, o yıllarda da, Halid Ziya, Ali Ekrem, Hüseyin

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
1 Tevfik Fikret, “Musâhabe-i Edebiyye-57”, *Servet-i Fünûn*, nr. 429, 20 Mayıs 1315/1 Haziran 1899, s. 195.

Cahid'in daha sonraki zamanlarda yazdıkları hatıratlarında da yer yer dile getirilmiştir.

Bu “hasta”, “hırçın” ve “memnuniyetsiz” ruh hali, yansımasını en çok şiir alanında gösterir. Ve özellikle de Tevfik Fikret'in şiirlerinde...

Söz konusu bu tematik portre olunca, Fikret'in bu ruh halinin yalnızca şiirlerindeki temalarla sınırlı kalmadığı, onun karakterinde, çevresiyle ilişkilerinde ve bir yerden sonra bütünüyle hayatında da kendisini gösterdiğini görürüz.

Mehmet Kaplan, Fikret hakkında yaptığı çalışmasında onun bilhassa olgunluk çağı psikolojisini, hayatından ve eserlerinden yola çıkarak, “hırçın, memnuniyetsiz, ferdi ıztıraplarla beslenen, içe kapanık ve marazî” sıfatlarıyla tespit eder ve bu durumu şairin şahsî hayatında yaşadığı olaylarla, irsiyetle, döneminin sosyal ve siyasal şartlarıyla ve beslendiği kaynaklarla açıklar².

Nitekim Tevfik Fikret'in mizacının giderek kötümser, hırçın, kindar ve öfkeli, hoşnutsuz ve sürekli gergin bir haletiruhiye ekseninde bir seyir izlediği yakın çevresindeki arkadaşları ve kendisini tanımış kimi yazarlarca da dile getirilmiştir:

Meselâ Halid Ziya, *Kırk Yıl*'ında bu konuda:

“Günden güne artan sinirliliği, ara sıra bezginliklere, ara sıra köpürmelere sebep olarak, onu yakından görüp tedkik eden dostlar için adeta merak uyandıracak bir hâl alıyordu. Bu dostlardan biri de bendim. Gün olurdu ki her şeyden bezmiş, yorgun, dargın, somurtkan, dudakları kilitlenmiş, çenesi kısılmış, bütün varlığını kaplayan bir bulut içinde, matbaanın hem salonu, hem yazı odası, hem idarehanesi işini gören geniş odasında, masanın başında çıkacak sayıda meselâ Cenab'ın bir manzumesine bir başlık uydurmakla uğraşır görürdüm. Anlardım ki orada bu küçük iş için uzun bir zaman geçirmiştir, kendi kendine küskünlüğünü içine yedirmek, başkalarıyla temasa gelip ateş alarak alevlenmemek için orada oyalanıp gecikmiştir. Bugün onunla konuşacak günü değildir.”³

derken, Ali Ekrem de Fikret'in niçin giderek “bedbin, serîu'l-infiâl, müteriz, adeta muhakkir bir insan” olduğunu merak eder ve ekler:

² Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1987, s. 59-95.

³ Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969, s. 526.

“Ah, Fikret’in hırçınlığı arkadaşlarına haksız târizler yapmaktan ibaret kalsaydı keşke! Lâkin o, müzmin bir illet hâline gelen hırçınlığıyla hayatını zehirler, adeta kendi kendini yer idi.”⁴

Fikret’in “zehirli iğneleri”⁵nden şikâyet eden benzeri satırları “Fikret her şeye pek çabuk kırıldığı, hayatın bazı zaruret ve icaplarına hiç pay ayırmadığı için Ahmet İhsan Bey’i muttasıl muaheze eder, gülyüzlü şakaları ile iğnelemekten vazgeçmezdi. Bazan Fikret’in infiâli dargınlık derecesini bulurdu.”⁶ diyen Hüseyin Cahit’te de; başta Halid Ziya olmak üzere, Safvetî Ziya, Hüseyin Cahit ve kendisi gibi yakın çevresindeki arkadaşlarının edebî eserlerindeki başarılarını Fikret’in “derin bir endişe ile takip etmekte olduğunu” ve “muvaffakiyetlerini derin bir ezâ-yı rûh ile gördüğünü” anlatan Mehmed Rauf’ta da.⁷

Onun psikolojisinin bu tezahürünü aşırı ahlâk anlayışına, idealistliğine, aşırı derecede faziletli oluşuna, ideal şahsiyetiyle çevresinin şartları arasındaki tezata bağlayanlar olmuştur⁸. Mehmet Kaplan mizacı tek bir etkenle açıklamaya çalışan bu tür yaklaşımlara karşı çıkar ve Tevfik Fikret’in mizacını irsiyet, uzvî yapı ve dış faktörlerle açıklar⁹. Ona göre, Fikret’in şahsiyetinde görülen aşırı duyarlılık (hiperestezi) ve içe kapanıklılık (otizm) beden yapısının da doğruladığı bir biçimde onu “şizotim” diye nitelememizi mümkün kılmaktadır.

Fikret’in psikolojik dünyasına dair bir çalışma yapmış bulunan nöropsikiyatrist Serol Teber ise, şairin ruh halini yoğun bir “melankoli” diye niteler¹⁰ ve onda “narsistik bir kişiliğin” yansımalarının da söz konusu olduğunu söyler¹¹. Yazara göre “Fikret’in son derece kavgacı ve kırılğan mizacının kökeninde psişik durumunun etkisi belirleyicidir. Benlik bilinci gücünün ve temel güvenlik duygusunun eşliğinin düşük olduğunu ve kolayca

4 Metin Kayahan Özgül (Haz.), *Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları*, İstanbul 1991, s. 454, 458. Ali Ekrem, benzeri düşüncelerini Rıza Tevfik’e yazdığı bir mektubunda da dile getirmiştir. Bu konuda bk. *Edebiyat-ı Cedîde'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, (hzl. Abdullah Uçman), İstanbul 1997, s. 34-35, 51-52.

5 Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935, s. 157.

6 *age.*, s.155.

7 Mehmed Rauf, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1997, s. 42-43.

8 Meselâ Tevfik Fikret’in bu tür hırçın ve bedbin davranışlarını Fuat Köprülü şöyle yorumlamaktadır: “İnsanların büyük bir ekseriyeti bütün meziyet ve faziletleriyle beraber, birçok kusurlarla da malûldür. Halbuki mefkûreci Fikret bunu kabul etmiyor, herkesten aynı seciye salâbetini, aynı ahlâk taassubunu bekliyordu. Bunu göremeyince, zarurî olarak bedbin, haşın, hırçın, oluyor, etrafına namütenahi ithamlar savuruyordu.” (“Tevfik Fikret’e Dair”, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 328. Benzeri hükümler için ayrıca bk. a. mlf., *Tevfik Fikret ve Ahlâkı*, İstanbul 1918, s. 10).

9 Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 59-95.

10 Serol Teber, *Aşıyan'daki Kâhin, Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası*, İstanbul 2002, s. 45-57.

11 *age.*, s. 188.

yetmezliğe girebileceğini duyumsar. Hiçbir köklü ilişkiye ve ek isteklere yeterince yanıt verecek durumda olmadığını sezinler; en kolay ve sağlam savunma olarak da -gerektiğinde kavga etme pahasına da olsa- yakın arkadaşlarından bile uzaklaşır.”¹² Bu uzaklaşma şairi zamanla bir kopmaya, Âşiyân’a “kapanma”ya, kendi iç dünyasında ördüğü hisarların ardında kendi kendine yetmeye çalışan bir münzevî halinde yaşamaya ve Teber’in yakıştırdığı sıfatla “monadlaşma”ya¹³ doğru itmiştir:

“Zaman içinde çevresiyle kendisi arasında her geçen gün büyüyen bir yarık ortaya çıkmış, korku, hüznün, öfke doğurması olası gereksiz çatışmalara yer vermemek için dış dünyadan iç-dünyasına doğru yönelmeye, kendi üzerine kapanmaya başlamıştır. Burada benliğini tümüyle kin, hınç, tiksiniye kaplamıştır. Kişiliğinde izlenen hırçınlıklar, yaşadığı toplumsal ortamın onun mizacındaki izdüşümleri olarak ortaya çıkmış, sevgisizliğini, insanlar arası ilişkilerinin tehlikeli düzeylere geldiğini anlatmaya çalışmıştır. Burada ironi zaman zaman ona yardım etmiş, arada, yaşadığı yalnızlığı yenebilmek için bazı meslektaşlarıyla ilişki kurma -arkadaşlık etme- denemelerinde bulunmuş ama bunlar hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonunda tüm bunlar kendisine dönük tapripkâr saldırganlıkların örnekleri olarak ortaya çıkmıştır. Susmuş ve geri çekilmiştir.”¹⁴

Tevfik Fikret’in karakterindeki bu olumsuz görünüm, elbette onun eserlerine de yoğun bir şekilde yansımıştır. Bu yansıma, şiirlerinin hem ağırlıklı olarak temalarını belirlemiştir¹⁵, hem de bu şiirlerin kelime hazinesinde de kendisini göstermiştir. Gerçekten de Fikret’in, şiirlerinde en çok kullandığı kelimeler böylesi bir olumsuz psikolojiyi kolayca ele veren, ızdırıp, şikâyet, infial, bedbinlik merkezli kelimelerdir¹⁶. Örnek vermek gerekirse, şunlar hemen hatırlanabilir:

mağmûm, mükedder, keder, hüznün, hazîn, hasta, hastalık, lânet, harab, perişan, sefalet, mihnet, şikeste, eşk, meyus, fersûde, münkesir, iktirâb, münfail, muztarib, uryân, muğber, şeb, müştakî, memât, giryân, hazân, makber, zulmet, zalâm, ağlamak, şekvâ, enîn, nâliš, mürde, siyah, solgun, acı, mukassî, gam-âlûd, leyl v.s.

12 *age.*, s. 39.

13 *age.*, s. 17-29.

14 *age.*, s.190.

15 Bu konu Mehmet Kaplan’ın yukarıda ismi geçen *Tevfik Fikret* isimli eserinin özellikle III. ve IV. bölümlerinde geniş bir şekilde ele alınmıştır.

16 Bu konuda bk. Mehmet Kaplan, *age.*, s. 223-245.

Bu vokabülerden Fikret'in şiiri için dikkat çekici olanlardan birisi de "zehir" kelimesi ve bu kelime ile ilgili olarak "zehr-nâk, zehrîn, zehr-âbe, sem, sümûm, semûm, mesmûm, sem-âlûd, tesmîn" gibi isim ve sıfatlardır.

Bizim bu yazımızın konusunu da Tevfik Fikret'in şiirlerinde bu kelimeler grubu etrafında "zehir" motifinin nasıl yer aldığı araştırılması oluşturacaktır.

Zehir motifi, en eski mitolojik metinlerden destanlara, masallardan halk hikâyelerine uzanan sözlü edebiyat geleneklerinden bugünün modern edebiyat ürünlerine kadar, edebî eserlerde çeşitli benzetmeler, çağrışımlar ve anlam açılımları ile karşımıza çıkan bir motiftir.

Bu motif, bazan yılan, akrep, çiyân gibi hayvanların soktuğu kahramanların ölümü hadisesi etrafında görülür. Bazan hain üvey anneler, desisebaz tüccarlar, iktidarını paylaşmak istemeyen zalim krallar veya kraliçeler, istikbâlini garanti altına almak isteyen hırslı şehzadeler, beyler, paşalar, sevdiğini paylaşmak istemeyen ihtirashî âşıklar tarafından rakiplerini ortadan kaldırmak amacıyla, kötü niyetli büyücülere hazırlatılan kimyevî sıvıların çoğu kez billûr kadehlerde, renkli şişelerde, ziyafet sofralarında içilmesi veya içirilmesi şeklindedir. Kimi zaman da kem talihin elinde oyuncak olmaya, sevdiğinin ağyâr eline düşmesine tahammül edemeyen bezgin ve biçare âşıkların veyahut esaret zilletini, devlet sırlarının ifşasını, saltanatının pâymâl olmasını, düşmanın tahkirleriyle gururunun incinmesini göze alamayan asaletli "devletlü"lerin kuşaklarındaki şişede veya yüzüklerinin kaşında sakladıkları zehiri içerek intiharı seçmeleri şeklinde çıkar karşımıza.

Geleneksel edebiyat metinlerinde ekseriya zehir-panzehir ilişkisi ile birlikte gördüğümüz bu motif, modern edebiyatlarda da kazanma, sahip olma, güç, iktidar, ihtiras, gurur, kibir, haset, kin ve nefret duyguları etrafında gelişen çok çeşitli anekdotların yol açtığı intihar veya cinayetlerin hazırlayıcısı olarak çeşitli gelişmiş kimyasal bileşiklerin yenilmesi, içilmesi, yutulması, solunması veya vücuda zerk edilmesi biçimlerinde çok daha çeşitlenip zenginleşerek varlığını sürdürmektedir.

Türü ve konusu ne olursa olsun edebî eserlerde zehir motifi zehirlenen veya zehirleyen eser kahramanları açısından olumsuz durumların ve psikolojilerin doğurucusu yahut yansıtıcısıdır. Eserden yazara yöneldiğimizde ise, zehirle ilgili kelime dağarcığını ve zehir temasını yoğun ve kalıcı bir surette işleyen yazar ve şairlerde bu durum, elbette esere yansıdığı biçime ve doza göre, çeşitli yorumlara imkân tanıyan bir kapıyı bize aralayabilir. Söz gelimi insan kaderine müdahale etme arzusu, ölüm karşısındaki acizliğin üzerine gitme niyeti, heyecan verici ve esrarengiz olanı zehir şişelerinde,

büyücü iksirlerinde arama fantezisi, grotesk bir psikolojinin yansıması, kendisinden başkasına tahammül edemeyen güçlü bir ego, dış dünya ile barışık olmayan tahripkâr bir ruhun dışavurumu, sevgisizlik, bunalım, saldırganlık, yakın çevresinden ve içinde bulunduğu şartlardan başlayıp giderek topluma ve insanlığa kadar yayılabilen menfî bakış, bunun neticesi olarak yalnızlaşma bu yorumlar arasında sayılabilir.

Yukarıda bu motifin Tevfik Fikret'in şiiri içinde de önemli bir yeri olduğunu söylemiştik. Gerçekten de daha *Rübâb-ı Şikeste* öncesi şiirlerden başlayarak, "zehir" motifi ve bu motif çerçevesinde genişleyen vokabülerinin onun şiirlerinde giderek artan bir dozda yer aldığı görülür. İlk şiirlerinde bu kelime kadrosu sınırlıdır. Bizim tesbitimize göre¹⁷, eğer "yılan" kelimesini de bu kadroya dahil edersek, Fikret'in ilk şiirlerinde beş defa zehir ve zehirle ilgili kelime geçer. Üstelik bunlardan bir kısmı

*Etti mâlâmâl zehr-i imtinânıyla tabîb
Kalb-i mecrûhunda artık yer mi var dârûsuna ("Gazel", s. 12)*

veyahut

*Def-i zehr-i harâret etmek için
Suya dalmış zavallı hayvanlar. ("Bir Yaz Levhası", s. 240)*

mısralarında olduğu gibi yalnızca şiirde işlenen tema ile alâkalı, şairin kendi ben'i ile ilişkilendiremeyeceğimiz bir şekilde şiire dahil olur.

Fikret'in *Rübâb* öncesi şiirleri içerisinde yalnızca "İktirâb"da doğrudan doğruya kendi psikolojisi ile ilgi kurabileceğimiz bir biçimde zehir motifine yer verdiğini görürüz ki "İktirâb" zaten onun karamsar psikolojisinin yoğun bir biçimde dile getirilmeye başlandığı ilk şiirlerinden birisidir¹⁸.

*Bâd-ı semûmu yaktı nihâl-i sebâtımı,
Rîg-i revânı boğdu ümîd-i necâtımı*

¹⁷ Biz bu çalışmamızda *Rübâb-ı Şikeste*, *Haluk'un Defteri* ve *Şermin*'in eski harfli baskılarını da göz önünde bulundurmakla birlikte, şiirlerin sayfa numaralarını verirken İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin tarafından hazırlanan *Tevfik Fikret-Bütün Şiirleri* isimli eseri esas aldık. (Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (hzl. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), Ankara 2001, Türk Dil Kurumu Yay., 715 s.)

Ayrıca bu kitaba girmeyen kimi şiirler için de Dr. Nuri Sağlam'ın *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*'nin elinizdeki sayısında yayımlanacak olan "Servet-i Fünun'a Kadar Tevfik Fikret ve Bilinmeyen Şiirleri" başlıklı makalesinden faydalandık. Bu imkânı bize sağlayan Dr. Nuri Sağlam'a teşekkür borçluyuz.

¹⁸ Mehmed Fikret, "İktirâb", *Maârif*, y. 4, c. 7, nr. 196, 16 Rebiulevvel 1313/24 Ağustos 1311/1895, s. 365-366.

*Deşt-i cahîme benzetirim kâinâtımı
Hep garka-i belâ görürüm ben hayatımı*

*Girdablar açar önüme bir derin serâb
Müdhiş, memâttan bile müdhiş bu iktirâb. ("İktirâb", s. 227)*

mısralarında yoğunlaşan duygu da zaten bu psikolojinin bir yansımasıdır.

Fakat Fikret'te zehir motifinin ve bu motif ile ilgili "zehir, zehirli, zehirlenmek, zehr-nâk, zehrîn, zehr-âbe, sem, bâd-ı semûm, mesmûm, sem-âlûd, tesmîm" gibi kelime kadrosunun asıl kesafet kazanmaya başlaması *Rübâb-ı Şikeste*'deki şiirleriyle kendisini gösterir. "Nesrin", "Balıkçılar" gibi *Rübâb*'ın daha ilk şiirlerinden itibaren bu kelime hazinesi karşımıza çıkmaya başlar.

"Nesrin" şiirinde kendisinden bahsedilen genç kadın erkeklerin zevklerinin oyuncağı olmaktan ve bu şekilde sürdürmeye çalıştığı bir hayatı yaşamaktan nefret duymaya başlar, aşkı "zehr-i hayât"ı olarak görür. Şair genç kadına acımaktadır ve Nesrin'in bu yaşayış tarzını

*(...) Bu bir hayye gibi
Çocuğun mâil-i ulviyyet olan tıynetini
Sanki tesmîm ederek, cevher-i sâfiyyetini
Bir kömür hâline koymuş, ona artık yaşamak
Bir felâket olmuştu...
(...) Şimdi artık yaşamaktan bile nefret duyuyor;
Şimdi artık bütün âmâlîni tahlîl etsen
Bir yudum zehr olacak... ("Nesrin", s. 278-279)*

mısralarıyla tasvir eder. Nesrin'in nefret duyduğu hayatın acılığını ve çirkinliğini hissettirebilmek için diğer tasvir öğelerinin yanısıra dört kere zehir motifine baş vuran şairin bu anlatımı içinde kendi ben'ini anlatacağı diğer şiirleri açısından da dikkati çeken tamlama "zehr-i hayât"tır. (s. 277).

Bu terkib, "Balıkçılar"da "zehr-i memât"a dönüşecektir. (s. 355) Ama buradaki zehir de balıkçıların maişet derdiyle kendilerini denizin tehlikeli dalgalarına atmalarından doğan bir acılıktır ve dolayısıyla yine "zehr-i hayât"ın bir uzantısı yahut tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir.

Hayatın bu zehri, bu acılığı "Bir Ayyaşın Karşısında" şiirinde bu sefer sarhoş bir babanın ailesine çektirdiği "semûm-ı sefâlet" şeklinde yüzünü gösterir. (s. 323)

“Zavallı Hasta” şiirinde ise zehir kelimesi Servet-i Fünûn edebiyatının hayal-hakikat çatışmasını adeta özetleyen bir tezatla kullanılır. Fikret burada “hakikatin zehri”ne karşılık “hayalin balı”ndan söz eder. Bu ikisi ezelden beri “takdir edilmiş” iki peymânedir:

*Birinde zehr-i hakikat, birinde şehd-i hayâl
Mine'l-ezel iki peymâne-i mukadderden
Zavallı hastacık eyler tecerru'-ı âmâl. (s. 353)*

“Timsâl-i Cehâlet” şiirinde ise hicvedilen kişinin (ki bunun Ahmed Midhat Efendi olduğu bilinir) konuşmasındaki iticilik, “nutkundan uçan zehr-i Bürûdet” tamlaması ile hissettirilmeye çalışılmıştır. (s. 449)

Fikret’in kendi hayatından bir vak’ayı dile getiren “Hemşirem İçin” şiirinde, kızkardeşinin ölümüne sebep olan eniştesine duyduğu kını ve nefreti şair ondan “ismet-i tesmîm eden katil” diye bahsederek dışa vurur. (s. 470).

İstanbul, Tevfik Fikret için zehirle birlikte hatırlanacak bir şehirdir. Şair, psikolojisindeki bütün menfi duyguları ve çevresi hakkında giderek nefrete dönmüş hisleri ile keskinleştirdiği incitici oklarını adeta bu şiirde İstanbul’a yöneltir. Hakkında yazıldığı günden bu yana çok şey söylenen “Sis” şiirinde “zehrâbe-i la’net”, “hande-i zehrîn” ve “midelerin zehr-i tekâzâsı” şeklindeki üç terki ile peşpeşe üç defa zehir kelimesini kullanan şair için bu şehir, daha tesis olunurken temeline “lânetin zehirli suyu”nun katıldığı bir beldedir:

*Te'sîs olunurken daha, bir dest-i hyânet
Bünyânına katmış gibi zehrâbe-i la'net. (s. 476)*

Bazıları çevresinden edindiği izlenim ve gözlemleri aktaran, bazıları kendi hayatından yansımaları da içeren bu türden şiirlerin yanısıra *Rübâb-ı Şikeste*’de Tevfik Fikret’in kendi ruh halini, hayata bakışını, kendi iç dünyasını ve bunun bir uzantısı olarak sanatı, şiiri bu iç dünyanın neresine koyduğunu dile getirdiği kimi şiirleri de vardır ki, bunların birçoğunda da bazan bir tasvir ögesi olarak, bazan da şairin kendi psikolojisinin dışavurumu olarak sık sık zehir vokabülerinin kullanıldığını görmek mümkündür.

“Perî-i Şi’rime” Fikret’in şiirlerini nasıl yazdığını, ilhamın kendisine nasıl hayatın zahmetleri, külfetleri, zulmetleri içinden geldiğini anlatmaya çalıştığı bir şiiridir. Bu şiirinde kendi şiir perisini tasvir ederken şöyle der:

*Hind'in zehirli goncelerinden numûnedir
Bazan yanaklarındaki muhrik parıltılar. (s. 383)*

Bu şiirdeki “zehirli gonca”, “Süs” şiirinde zehirli bir gül fidanı olarak karşımıza çıkacaktır:

*Ey nahl-i müzehheb, ki çıkar berk ü berinden
Bir sâf u muanber
Zehr-âbe-i nûşîn... (s. 387)*

Yaşanan bir ayrılığın acısının anlatıldığı “Şekvâ-yı Firâk” şiirinde ayrılık azabı şair için zehir gibi tadılan bir şeydir:

*Ayrılık bir azâb imiş, doğru!
Ben de tattım o zehri işte bugün. (s. 374)*

1899 yılında *Servet-i Fünûn*'da yayımlanan “Gayyâ-yı Vücûd”, Mehmet Kaplan'a göre Tevfik Fikret'in hayat karşısında aldığı karamsar tavrı, “Sis”ten önce en kuvvetli bir biçimde ifade eden bir şiidir ve şiirin adı bile şairin hayat görüşünü özetler mahiyettedir¹⁹. Fikret bu şiirde vücudu (varlık âlemini) bir gayyâ kuyusuna, cehenneme benzetir. Bunun için önce bir açık istiareye yer verir ve pis kokulu bir bataklık tasviri ile şiire girer. Ama insan bu bataklığa, o zehirler saçan aynaya bakmaktan yine de kendisini alamaz:

*Titretir kalbi, fakat kurtulamaz gözleriniz
Nazar etmekten o mir'ât-ı sem-âlûde yine.
(...) İşte gayyâ-yı vücûd, işte o zulmet, o bataklık;
Beşerin işte pür-ümmûd-i heves, kıvranarak
Ka'r-ı târında şinâh ettiği girdâb-ı ufûl. (s. 339)*

İnsanlığın içinde yüzdüğü bu zehirli ve kokuşmuş bataklık motifi “Hayat” şiirinde bir kere daha karşımıza çıkacaktır:

*Bugün zehirlerinin ka'r-ı neş'esinde yüzen,
Bugün doğan çocuğundan terâne beklerken
Figân duyan beşeriyet... (s. 455)*

Fikret'in oğlu Halûk'a hitaben yazdığı bu şiir de hayatı nasıl bedbin bir pencereden, karamsar bir haletiruhiye ile gördüğünü çok iyi yansıtan bir şiidir. Şair uzun uzun hayatın çirkin, aksayan yönlerinden bahseder ve oğlunu hayatın hâlihazırına bağlanmak yerine gelecekte ümit etmeye çağırır. Ona göre bugün insanlığın hayatı çirkindir, kötüdür. Fikret bu kötü hayatın tasvirlerini bir mısraya getirir ve şöyle bağlar:

*(...) Bu işte ömr-i beşer.
Hayır, bu zehrime sen vâris olma evlâdım. (s. 456)*

¹⁹ Mehmet Kaplan, *age.*, s. 113.

İnsanın alabildiğine karamsar bir pencereden görüldüğü, onun

*“Canlı bir cîfe, bir yürür pıhtı
Salya yahud yalan kusan bir ağız,
Bir taazzuv ki kan, irin yalnız.”*

diye nitelendiği bir şiir olan ve Cenab Şehabeddin’e cevap olarak yazılan “Cevab” şiirinde şair, böyle bir varlığın zehirlerle dolu bir hayatta mesut olamayacağı düşüncesini işler. Vardığı sonuç şudur:

*Böyle bir zehre karşı sen “Mes’ûd
Olabildim.” Desen de hulyâdır;
Olamazsın... (s. 466)*

Yaşamaktan bu kaçış, hayatı böylesine zehirli görme tutumu “Nâdim-i Hayat” şiirinde daha da vurguludur:

*Gezmek bu dikenlikte girân-bâr-ı sefâlet,
Mesmûm, acı bir zehr ile mesmûm... (s. 399)*

Şair, şiirin sonunda hayattan nefretle kaçır ve ölümü takdis eder:

*Bir telhî-i nefretle gönül, nâdim-i bî-sûd,
Taktîs ediyor sâye-i kahrında memâtı.²⁰*

Kapalı ve sembolik bir şiir olarak nitelendirilebilecek “Hande-i Bûm” şiirinde de böylesi bir hayat anlayışı kendisini gösterir:

*Şimdi kumlarda bir yağın haşerât,
Nice bin engerek, çıyan, akreb,
-Hepsi meşbû-ı zehr-i kahr u gazab-
Ediyor cüstücû-yı gıdâ-yı hayât... (s. 447)*

Hayatın acılıklarından kaçır da uykunun “nesîm-i rehâvet-nisâr”ına sığınma isteğinin dile getirildiği “Ey Hâb” şiirinde şair, uyanıklık zamanlarında duyularının kendisini rahatsız ettiğini, asâbının “müz’ic” yılanlar gibi vücudunda dolaştıklarını ve birtakım yaralarını acıttıklarını söyler:

²⁰ Serol Teber, bu şiirdeki bu hayattan nefreti, yukarıda ismi geçen çalışmasında şöyle yorumlar: “Neredeyse paranoid, sanrısız boyutlarda kuşkulu ve varoluşsal huzursuzluk, umutsuzluk içinde tek kurtuluşun ölümdede olduğunu düşündüğü bir durumda yazdığı *Yaşadığıma Pişman* şiirinde (Nâdim-i Hayat, 1897) ruhsal durumunun dökümünü yeniden yapmaya çalışır Fikret.” (*Aşiyân’daki Kâhin, Tevfik Fikret’in Melankolik Dünyası*, İstanbul 2002, s. 117).

*"O mûz'ic yılanlar ki zîr ü berimde
Dolaştıkça pür-zehr ü pür-pîç ü pür-tâb
Acır birtakım yâreler her yerimde. (s. 398)*

Tevfik Fikret'in bütün şiirleri içerisinde zehir motifi asıl yoğunluğunu *Rübâb-ı Şikeste*'de bulmakla birlikte, *Rübâb* sonrası şiirlerinde de sıklıkla görülür. Meselâ küçük hacmine rağmen *Halûk'un Defteri*'nde beş ayrı yerde bu motif karşımıza çıkar. "Ümid Ölmez" başlıklı şiirde beşeriyetin hayat usaresindeki zehire karşı ümide yani "çeşme-i Hızr'ın zülâli"ne sığındığı dile getirilir:

*Ölmek nedir şebâb için? Ümmîd ölür mü hiç?
Fânî beşer o çeşme-i Hızr'ın zülâlini*

*Bir ân tecerru' etmese, her dem zevâlini
Tâcil eden şu nüsg-i hayâtında mündemic*

*Hain sîmûma karşı nasıl, hangi kuvvetin
Nûşâbe-çîn-i feyzi olur?... (s. 531)*

"Halûk'un Vedar" şiirinde ise vatanın azametli, vakur ve büyük bir çınara benzetildiği mısralarda, bu çınarın "gazaplı yıldırımların zehri" ile veyahut "başında dönen kargalar" tarafından zehirlenerek nasıl kurduğundan bahsedilir. (s. 545)

Halûk'un Defteri'ndeki "Hilâl-i Ahmer" şiirinde de "Halûk'un Vedar"nda olduğu gibi iki ayrı yerde zehir kelimesini görürüz. Şaire göre, insanlık, hırsıyla hayatı kendisine zehretmededir (s. 570), fakat Allah yine de ona acımakta ve beşeriyetin bu "zehrâbe-i tel'ini"ne rahmetinden bir "dem'a-yı rahmet" katmaktadır (s. 571).

Şermin Tevfik Fikret'in çocuklar için yazdığı şiirlerin toplamıdır. Fakat çocuklar için yazılan bu şiirlerinde bile Fikret'in zehir vokabülerinden ayrılmadığı gözlemlenir. "Kış Baba" şiirinde kış mevsimini

*Nefesinde zehir varmış
Neye dokunsa solarmış (s. 607)*

diye tasvir eden şair, "Arı Sokar" şiirinde de dört ayrı mısradaki arının sokacağı, iğnesinden zehir akacağını tekrarlar (s. 620-621). Fakat bu kitaptaki en dikkati çekici şiir "Hasbihâl" şiiridir. Bu şiirde Fikret, çocuklara maziye zehir saçan hatıralarla dolu bir define, çıyanlar, akrepler ve yılanların kaynaştığı bir mezar olarak tanıtır. Mazi karşısındaki tavrı alabildiğine olumsuzdur:

*Mâzi, o bir definedir,
Onu biraz açsan fırlar
Birçok zehir hâtıralar.
O mezarın çıyanları,
Akrepleri, yılanları. (s. 609)*

Bu kitaplarında yer alanlardan başka Tevfik Fikret'in "Tarîh-i Kadîm", "Rübâb'ın Cevabı", "Sancak-ı Şerif Huzûrunda" ve "Harb-i Mukaddes" gibi son şiirlerinde de bu motif ile karşılaşırız. "Tarîh-i Kadîm"de inanma problemi çerçevesinde "şüphe"yi yaratıcının "zehr-i gayzından verdiği bir cür'a" diye niteleyen Fikret, "Rübâb'ın Cevabı"nda ise vatanın içine düşürüldüğü kötü durum karşısında ağladığını söylediği mısralarda, ortamı şöyle anlatır:

*(...) Bu ihtizâr
Bir vakfe-i sükûn ise bitsin... Belâ, hasar,
Udvân u vahşet, âteş-i gıllat, semûm-ı veyl
Vicdana, fikre, hakka teaddî... Bütün bu seyl
Girdâb-ı zehri, sarsar-ı kahriyle çağlıyor;
Bak, ağlıyor vatan yine; bak, anne ağlıyor! (s. 652)*

"Sancak-ı Şerif Huzurunda" şiirinde ironik bir biçimde medeniyeti "zehriyle kuduran bir ejder-i pür-kîn"e benzeten mısraların (s. 667) ardından "Harb-i Mukaddes"te ise şair savaşın yol açtığı "fuhşun ebedî ka'r-ı sem-âlûdu"ndan (s. 671), "zehrâb-ı sefâletten ölen sâileler"den söz eder.

Buraya kadar ana hatlarıyla yaptığımız bir döküm sonucunda görüleceği üzere Tevfik Fikret, ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar, hayatının bütün dönemlerinde yazdığı eserlerde zehir motifine, yoğunluğu değişse bile, yer vermiş bir Servet-i Fünûn topluluğu şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma temas ederken, yazımızın başında da bahsedildiği üzere, bu motifin onun şiirlerine yansımını şairin hayatı ve psikolojisi ile birlikte düşünmenin daha doğru olacağını bir kere daha hatırlatmak yerinde olacaktır.

Zehir motifi onun ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar yayılmıştır dedik. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir durum vardır ki, yukarıda bir vesileyle de belirttiğimiz üzere, özellikle *Rübâb-ı Şikeste*'de ve sonrasında karamsar bir psikolojinin aksi olarak bu motifin işleniş de sıklaşır.

Tevfik Fikret'in kendisi de bu kesafetin farkında olmalı ki, 1315/1900 yılında Bursa'da bulunan Süleyman Nazif'e yazdığı bir mektupta *Rübâb-ı*

Şikeste'nin İstanbul'daki satışının gayet iyi gittiğinden bahsederken, kitabını içinin zehirlerinin dışı vurumu olarak gördüğünü de gösteren bir ifade ile "Bu gidişle İstanbul, zehirlerimin kısım-ı küllisini yiyecek." şeklinde bir ifade kullanır²¹. Bu mektuba Süleyman Nazif'in verdiği cevapta ise, onun bu ifadesine şu şekilde bir yorumla karşılık verilir:

"*Rübâb-ı Şikeste*'nin satılması iyi bir müjdedir. Sen "Bu gidişle İstanbul, zehirlerimin kısım-ı küllisini yiyecek." ibaresini ne maksatla yazarsan yaz; bence eserlerinin zehre teşbihi pek muvafıktır. Tabâbet-i hâzıraca zehir büyük bir hizmet-i teşfiye ifa ediyor. Eserlerin muzâdd-ı teaffün olan o semmiyât-ı mübârekedendir ki, asırların huveynât-ı cehl ü mezelletini öldürür. Bursa için yüz nüshayı çok görme ki, burada da öldürülecek mu'tekadât-ı müteaffine vardır!"²²

Fikret'in yine Süleyman Nazif'e yazdığı 2 Şubat 1898 tarihli bir mektubunda da kendi karamsar ve üzüntülü tabiatından yana yakıla şikâyet ederken:

"Üzgünüm kardeşim; şiddetli bir öfke bunalımı içerisindeyim, sönüyorum. Bu biraz daha sürerse, eyvah. (...) Elbette siz beni anlar, benimle ağlarsınız. Bayramın ilk gününden beri damarlarımın içinde bir öfke zehri dolaşıyor, kanımı yakıyor; burada artık herkesin benden ürktüğünü, kaçmak istediğini görüyorum."²³

demesi dikkat çekicidir.

Burada Tevfik Fikret'in gerek zehir temasına olan ilgisi, gerekse bu tema etrafında psikolojisini yansıması açısından Mehmed Rauf'un bahsini ettiği bir durumu zikretmek yerinde olacaktır. Mehmed Rauf, 1 Nisan 1927 tarihli *Güneş* mecmuasında (nr. 7, s. 10-11) yazdığı bir hatıra yazısında kendi eseri *Siyah İnciler*'den söz ederken Fikret'le ilgili olarak şöyle bir anekdotu aktarır:

"Benim *Siyah İnciler*'deki 'Zehirlerim' işte bunlardan biridir. (...) Bunu Fikret'e götürdüğüm vakit acı bir tebessümle verdim. Tebessümün bu acılığına bakarak mânâlı aldı ve okudu. Ben karşısında oturmuş, teessürâtını çehresinde takip ediyordum. Makale sonuna yaklaştıkça onun da yüzünde bir acılık toplandığını görüyordum. Son satırlara geldiği zaman beğendiği yazılara karşı yüzünde parlayan hararetle bir takdirle başını kaldırarak 'Çok güzel!' dedi."²⁴

21 Mektubun müsvedde metni ve Süleyman Nazif'in bu mektuba cevabı için bk. M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, *Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, İstanbul 1999, s. 7, 355.

22 *age.*, s. 355.

23 İsmail Hikmet Ertaylan, *Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 1963, s. 79.

24 Yazının tamamı için bk. Mehmed Rauf, *Edebî Hatıralar*, (hzl. Mehmet Törenek), İstanbul 1997, s. 57.

Sonuç olarak, görülmektedir ki Tevfik Fikret'in şiirlerinde hayatından taşıdığı bir tema olarak yer alan karamsarlık, yalnızlık duygusunun yansımalarından birisi de gerek motif, gerekse kelime kadrosu düzeyinde "zehir" konusu çerçevesinde kendisini göstermektedir. Bu durum kimi zaman hayata dair gözlemlerinin, çevresinden edindiği izlenimlerin, yaşanan olayların aksi şeklinde, kimi zaman da şairin kendi iç dünyasının gizliliklerinin yoklandığı, hatta bazan ışığa çıkarıldığı açılımlar biçiminde mısralarda ifadesini bulmaktadır.

Kaynaklar

- Ali Ekrem Bolayır'ın *Hâtıraları*, (Haz. Metin Kayahan Özgül), İstanbul 1991.
- Edebiyat-ı Cedîde'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1997.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, *Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 1963.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret, Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1987.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, "Tevfik Fikret'e Dair", *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, *Tevfik Fikret ve Ahlâkı*, İstanbul 1918.
- Mehmed Fikret, "İktirâb", *Maârif*, y.4, c. 7, nr. 196, 16 Rebiulevvel 1313/24 Ağustos 1311/1895, s. 365-366.
- Mehmed Rauf, *Edebî Hatıralar*, (Haz. Mehmet Törenek), İstanbul 1997.
- TEBER, Serol, *Aşîyan'daki Kâhin, Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası*, İstanbul 2002.
- Tevfik Fikret, "Musâhabe-i Edebiyye-57", *Servet-i Fünûn*, nr. 429, 20 Mayıs 1315/1 Haziran 1899, s. 195.
- Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), Ankara 2001.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935.